MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SANAT TARİHİ / TARİH (ÇAP) PR.

KAVRAMSAL SANAT BAĞLAMINDA KAMUSAL ALAN PROJELERİ VE KADIN

MELEK ÇALKA

MART

2021-2022

GİRİŞ

Kadının ve "kadınlık" kavramının yaşadığı sorunlar oldukça önemlidir ve gündemdedir. Özellikle, tecavüz, taciz ve şiddetin ortaya çıkması ve giderek yaygınlaşarak önüne geçilmez bir hal alması şüphesiz kamusal alana taşmış ve bu alanda ürünler/ eserler meydana getirmiştir. Sanatın, topluma yönelik ve toplumla birlikte oluşabilmesine olanak tanıyan katılımcı ve kamusal sanat çalışmalarının, toplumsal sorunlara, bunların içinde kadın sorunlarına da farkındalık yaratabildiği ve bu bağlamda toplumu değiştirebileceği, değiştiremese bile en azından bir farkındalık yaratma düşüncesi ile bu şekilde ele alınan projelerin yaygınlaşması oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kavramsal Sanat, Kamusal Alan, Kadın, Feminizm.

KAVRAMSAL SANAT BAĞLAMINDA

KAMUSAL ALAN PROJELERİ VE KADIN

Kamusal alan dediğimiz zaman düşündüğümüz yer genel olarak evin dışıdır diyebiliriz. Kadının ait olduğu evin dışındaki her yer erkeğe aittir ve kadın buralardan dışlanmıştır. Evin dışına taşan bu alandaki çalışmalar bu nedenle oldukça önemlidir çünkü bize evi, anneyi, kadını düşündürecek ve böylece dışlanan kadın belki de fark edilebilecektir. Bu bağlamda kavramsal sanatla beraber ele aldığım bazı projeleri anlatarak kadının rolünü ve yerini aktarmaya ve kendi yorumlarım neticesinde bir sonuca varmaya çalışacağım.

Kadının kamusal alanda yer almasına ilişkin tarihi sürece bakıldığında neredeyse tarih boyunca kamusal alandan dışlanmış ve özel alan içerisinde yaşaması gereken bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, kadının eril tahakküm karşısında ikincil konumunu sürekli pekiştirmektedir. Kamusal alanın temellerinin oluştuğu Antik Yunan'a dönüp bakıldığında yurttaş olabilmenin gerekçesinin toprak sahipliği olduğu, silah kullanma hakkına sahip olan erkeklerin yurttaş olarak kabul edildiği ve bu bakış açısıyla kadınların yurttaş olabilmelerinin imkânsız olduğu görülmektedir (Ağaoğulları, 2000). Kadının yaşamsal alanı aile içi mekânda kalmış ve özel alan olarak adlandırılan ve sınırları kesin olarak belirlenmiş bu alandan öteye geçememiştir. Gündelik hayatın içinde kadınlar politik alanın da dışında bırakılmaktadır. Bu durum ise erkeğin elinde bulundurduğu iktidarı daha da fazla güçlendirmektedir (Bora, 2015). Rasyonel ve karar verme yeteneğine sahip erkek kamusal alanın temel öznesi olarak iktidarı elinde bulundurarak ve otoriteyi kullanma hakkına sahip olarak iş yaparken bunun karşısında kadınların işi ise özel alanla ilişkilendirilen ev içerisinde kalıp çocuk doğurmaktan ibarettir. (Berktay, 2012)

Kavramsal Sanat bunu metaforik bir bağlamda ele almış ve bu noktada eserler vererek bize yeni bir pencere, yeni bir bakış sunmuş izleyicinin nesnesi olan kadın artık izleyicinin anlaması gereken bir role bürünerek sesini duyurmaya çalışmıştır.Bu sesini duyurma konusunda incelediğim önemli projelerden ilki Hale Tenger'in "Face to Face" isimli bir kamusal sanat projesidir. Hollanda'nın Tilburg kasabasında bir sergi olur ve sanatçı bu çalışma ile katılır.Bu proje için 2001 yılında o kasabadaki bir binanın yan cephesini kullanılır. Binada sağır bir duvar, üstte iki tane küçük pencere vardır. Yan cephesini gördüğümüz binanın karşısına denk gelen yere bir kulübe koyulur ve kulaklık takılı bir cihaz üzerinden bir kadının hikayesini anlatır. Bir

“duvar” hikayesini anlatır, bir nesne, kör bir duvar konuşmakta, sesini duyurmaya çalışmaktadır. Bu bir kurgusal hikayedir. Binaya ses veren kişi Füsun Onur’dur. Kadın binayla özdeşleştirilmiş, bir binanın yan cephesinden konuşur şekilde kişileştirilmiştir. Kadın bir duvar gibi konuşur, bir insan gibi...

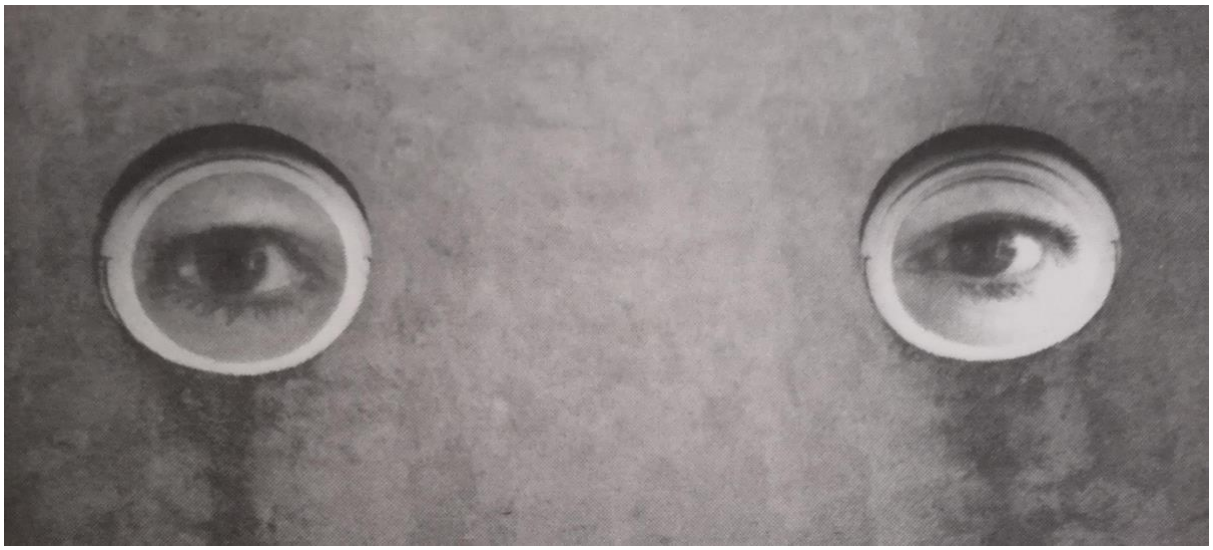

“Ben yan yüzüm, yani benim adım bu. Gözümün altındakiler gözyaşı izleri değil, ağlamayı çoktan bıraktım.140 yılı aşkın sürede o kadar iyi günüm kötü günüm oldu ki artık kolay kolay heyecanlanamıyorum. Ön yüz gibi sırf makyaj da yapmam. Diğer tüm duvarlar gibi ben de içeriyi dışardan gizlemek için yapıldım. Dolayısıyla varoluş sebebime ihanet etmeyeceğim. Arkamda olan bitenlerden bahsetmeyeceğim. Ben şanslıyım çünkü bugüne kadar kimsenin aklına beni yıkmak gelmedi. Savaşlara dayandım. Yıllar geçtikçe yalnız olmaktan daha memnun olmaya başladım. Sabahları onca çocuğu işe giderken görmek içimi parçalıyordu. O yüzden yan yüzde olmak beni çok mutlu ediyordu.

Dediğim gibi eğer her şeyin ortasında otururs anız birçok şeyi kaçırırsınız. Mesafeli olmak iyi bir şeydir. Mesafe algılamaya, incelemeye fırsat tanır. Mesela insan dört duvarı bağlayan kararlar dışındaki kararları nasıl alır? Doğru kararı nasıl verebilir?.Kendimi, başkaları adına karar alırken hayal bile edemiyorum. Çoğunluğun desteğini almış bile olsan ya gelecekteki olaylar azınlığın söylediklerini dinlemiş olman gerektiğini ispatlarsa? Yüzyılın tanıklığı bana bir şey öğretti: Güç kirli bir şeydir.Güçlü olan, durumundan memnun bile olsa geride kalan

mutsuzlar yeterinden fazladır.Sizi temin ederim ki güç şans getirmez. Ah, evet "Tabii sen yan yüzsün onun için böyle konuşuyorsun, o senin defans mekanizman salak şey.Hiç yüz yıllık ömründe bir kere olsun ön cephede olma şansın oldu mu ki?" dediğinizi duyar gibi oluyorum. Valla pek emin olamıyorum.Belki de ön cephe olmak istemişimdir ama ön yüz olmam o trajik geceki olayları engelleyebilir miydi? Ah! Bundan bahsetmemem gerekiyordu... Kimseyi kızdırmak istemem, ne olacağı belli olmaz.Gördüğünüz gibi siz beni sadece bir duvar gibi algılasanız da, üstelik bir yan duvar, ben de sizin kadar yaşamak istiyorum... O geceye dair en ufak bir ip ucu vereceğimden değil, ama sizlere sormak istiyorum, sokak kapısı önünde olanların görgü tanığı olsaydım bu neyi değiştirirdi ki? Zaten orada olanlar da içerde olup bitenlerin yanında önemsiz bir ayrıntıdan ibaretti. Karakterler de, olayların akışı da aynı olacaktı.

143 mü oldum 144 mü... Bilemiyorum. Ne önemi var ki şimdi? 20'li yaşlarda ipin ucunu kaçırdım.30'larda farkına vardım. Artık saymayı bıraktım...Daha fazla devam etmek istemiyorum; beni çok hüzünlendiriyor. Niye bahsettim ki ben bunlardan şimdi? Ha, ön yüz olmayınca bazı şeyleri kaçırıyor olmaktan...

Dün ön yüz gazetede okuduğu olayı anlattı. Her zaman kıskandığım noktalardan birisi bu, duyduklarıma inanayım mı inanmayayım mı? Bilemiyorum... Bazen bazı şeyleri uydurduğunu

düşünüyorum. O her okuduğuna tamamen inanıyor ve doğruluğunu sorgulasam buna çok kızıyor. İngilizlerin kahve ile ilk ne zaman tanıştıklarını anlatıyordu haber..."[1]

Evin ön yüzü gibi makyaj yapmam. Duvarın arkasında olanlar insan ve bilincinde olanlar...

Ben şanslıyım beni yıkmaya gelmediler...

Kadın kendine bir kabuk örer, bu bazen koruma iç güdüsü ile olur bazen katılaşma, taşlaşmayla... İşte bu unsur duvar örme ile gerçekleşir, bir dış kabuk örer kadın bu dış kabuk duvardır, yan yüzdür. Duvarda pencereler göz olarak nitelendirilir ve ordan dışarıyı izler kadın, hep bir izleyici konumundadır. Karar veremez. "Eğer her şeyin ortasında olursak birçok şeyi kaçırırız mesafe iyidir, insan dört duvarı bağlayacak kararların dışındaki kararları nasıl alabilir?" diye konuşur binanın yan cephesi. Dört duvar ve içinde bir kadın...

Kadın bu duvarları aşamaz bir türlü, buradan çıkamaz. Kararlar alamaz. Alsa bile o doğru olanı bilebilir mi? Erkeğin hükmüne tabiidir kadın. Onun dediklerini yapmak zorundadır. Güç kirli bir şeydir. Kadın yan cephedir ve sokakta olanlara görgü tanığı olamaz. Bunları binanın ön yüzü/ cephesi görebilir "(yani erkek). Kadının yan cephe olarak seçilmesi bile onu ikinci bir konuma koyarak "öteki haline getirir. Hem zaten ön yüz olup da görgü tanığı olmuş olsa da ne olacak? Sokakta olanlara görgü tanığı olmak içerde olanları bilmekle aynı şey değil midir? Bunu iki bağlamda da düşünebiliriz. İlk olarak ev sokağın dışa taşımıdır. İnsanlar evde, ailede gördüğünü dışa taşırarak yansıtır. Davranışlarımız evimizin en büyük aynasıdır. Bu açıdan incelendiğinde sokakta olan değişmez çünkü kökleri çok temele yani aileye dayanır. Diğer bir açı ise "sokakta olanları bilmemize gerek yok içerde yaşananları bilmedikten sonra" gibi düşünülebilecek bir yaklaşımdır ki bu umutsuz bir durumdur. Olanı değiştirememek, hapsolmak ve kapana kısılmak olarak düşünülecek bu tavır evde hapsolan kadının dışarısı tarafından bilinmediğini vurgular.

"Bakış" kavramı feminist kuramdan ortaya çıkmıştır. Bunu kadın erkek ilişkilerine de bağlayabiliriz. Bu proje ev içinde sessizleştirilmiş kadının, dilsiz olmadığını söylüyor. Kadını

görmüyoruz ama sesini duyuyoruz. Kulaklıkları takınca belli bir yere bağlanmış kadının sesini duyuruyor bize, sessiz olduğunu da hatırlatarak. Kadın ev olur ve toplumsal yaşamda da evle birleşen kadının sesi bizi sarsar. Bu alışık olmadığımız bir şeydir.Kadın konuşur, düşüncesini

[1] Tırnak içinde ele aldığım alan videodaki sesten metne aktarılmıştır. Videonun linki elimde olmadığından tırnak içine alınarak diğer bölümlerden ayrılarak belirtilmiştir.

söyler. “Mesafe iyidir” derken bir anlamda merkezde olmamak gerektiğini de vurgular. Kadın olayların dışına taşınmıştır. Merkezde değildir çünkü bu erkeğin hakkıdır. “Aaa ben bunu demeyecektim, bundan bahsetmeyecektim” der haddi olmayan dışlandığı bir konuda yorum yapmıştır çünkü, sorgulamıştır ve hemen geri çekilir. Rahatsız etmek, erkeğin alanına girmek istemez. Sonra yaşını bile unutur kadın saymayı bırakmıştır sadece yaşamaktadır. Buna yaşamak denilebilirse. Gündelik haberleri konuları konuşur ve gününü de kendisi gibi öldürür durur...

Resim 2: Louise Bourgeois, “Maman (Anne)”, 1999

Louise Bourgeois, en önemli çalışmalarından biri olan Maman’da, örümceği "en iyi arkadaşım” diye tanımladığı annesiyle ilişkilendirip insanları içine çeken bir kamusal alan işi gerçekleştirmiştir. Örümcek, saldırgan olduğu kadar sabırla yuvasını ören, ağını tamir eden, cesur, koruyucu bir işçidir. Bu nedenle örümcek onun için, başta annesi olmak üzere doğurganlık, dişilik, korku, sabır, arkadaşlık gibi pek çok şeyi temsil etmiştir. Anıtsal boyuttaki bu örümcek heykeli, sanatçının genç yaşta kaybettiği annesini ölümsüz kılma isteğinin bir yansıması olmuştur. Kadın bir örümceğe benzetilmiş ve koruyan gözeten ağını ören işlevi ile annelik ile özdeşleştirilmiştir. Örümcek sadece onu değil, adeta tüm şehri koruyan ve kucaklayan bir anne olmuştur. [2]

Bir başka koruyup kollayan ve bizi bir anne gibi saran çalışma İlhan Koman’a aittir.

[2] BERNADAC, Marie - Laure. Louis Bourgeois, Paris, 2008, Edition du Centre Pompidou, s.50.

Resim 3: İlhan Koman, “Akdeniz”,1980

İlhan Koman, Akdeniz isimli çalışması ile bizi bir anne gibi kucaklar. Bu kadının annelik unsuruna bir göndermedir. Kollarını açar ve kucağını bize sergiler.4,5 ton ağırlığındaki kağıt katlama tekniği ile yapılan bu çalışmanın renginin beyaz olması da bir diğer önemli unsurdur. Saflığı ve masumiyeti hissettiren bu renk annelik ve kadınlıkla ilişkilendirilmiş ve günahsız bir unsur olarak kadını bize sunmuştur.

Resim 4: Niki de Saint Phalle, “Üç Güzeller”, 1999

Niki de Saint Phalle’nin yapmış olduğu bu çalışma bugüne kadar bildiğimiz üç güzellerin dışında kurgulanmış bir çalışmadır. Bu üç kadının her biri farklı bir renkte temsil edilmiştir. Bu unsur sarışın, beyaz tenli esmer veya siyahi olarak gördüğümüz üç kadın aralarındaki ten rengi farklılığını umursamaksızın bir aradadır. Irkların birleşimi/kardeşliğidir. Yunan mitolojisindeki Zeus’un kızları olarak bilinen Üç Güzeller, Euphrosyne, Aglaea ve Thalia’dan esinlenmiştir. Üç Güzeller olarak bilinen bu tanrıçalar neşeyi, zarafeti, gençliği ve güzelliği simgelemektedir. Phalle, Üç Güzeller heykeline kendi yorumunu katmış ve kendi üç güzelini tasarlamıştır. Mutludur bu figürler, eğlenmektedir. Üzerinde gördüğümüz kıyafetler rengarenk

ve eğlencelerinin bir yansıması olarak görebileceğimiz bir görünümde olup o mutluluğun bize bir yansıması gibidir. Ayrıca formlardaki bozulma olarak tarif edebileceğimiz unsur da bize yansıtılan “kadınlık” formunun dışındadır. Burdaki kadınlar şişman ve vücut hatları iri bir şekilde tasvir edilen figürlerdir. Bu kadının doğurganlığına da ayrıca bir göndermedir.

SONUÇ

Günümüzde toplumsal cinsiyet rollerine vurgu yapan sanatçılar, kadının, erkeklerin gözünü okşayan seyirlik bir nesne, bir reklam objesi ya da ideolojik bir simge oluşuna tepki göstermektedirler. Ataerkil toplumun tüm kurumlarının sorgulandığı güncel işlerde kadın gerçeği tüm çıplaklığı ile yansıtılır. Ona konulan kuralların dışına çıkmaktadır kadın var olan düzeni yıkmaktadır.

Belirli bir çerçevenin içine hapsedilen kadın artık dışarı çıkmaktadır. Bazen bir binanın yan yüzü olurken bazen de bizi kucaklayan bir anne konumundadır. Nesneleşmekten ve cinsel bir obje olarak görülmekten çok bağırmakta ve bir mesaj vermeye çalışmaktadır.

Sanatın konusu olan kadın yalnızca estetik bir unsur değildir artık. O çöp toplar, çiçek satar, genelevde çalışır, sokakta müzik yaparak para kazanır, bazen de töreye kurban gider, bazen davetkardır ve ona yapılanları hak ediyordur. Bazen evine sessizce yürürken "o saatte orda olmasaydı" denilerek suçlanandır kadın. Toplumda şu an bulunduğu konuma gelmesi oldukça zor olmuş -ki hala girmeye çalışmaktadır- normal gündelik hayata girmeye çalışırken bile tırnaklarıyla bir yerleri kazımak zorunda bırakılandır kadın. Hepsi gerçektir bu kadınların. Yıllardır gizlenen, yokmuş gibi farz edilen, konuşulmayan, susulan, görmezden gelinen gerçekleridir onlar bu toprağın…

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (2000). Kent Devletinden İmparatorluğa. Ankara: İmge Kitabevi.

ANTMEN, Ahu. 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, İstanbul, 2008, Sel Yayıncılık.

ANTMEN, Ahu. Sanat/ Cinsiyet, İstanbul, 2008, İletişim Yayınları.

ÖZPINAR, Ceren. Yazı Olarak Sanat Yapıtı, İstanbul, 2009, Sanat Dünyamız Sayı:110.

BERKTAY, Fatmagül (2011). "Kadınlar, Siyaset ve Demokrasi", [Erişim Adresi:

http://www.kader.org.tr/tr /gunun.php?act=sayfa&id00=123&id01=102, Erişim Tarihi:

04.01.2020].

BİNGÖL, Orhan (2014), "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1 (16): 108-114.

BORA, Aksu (2010)"Kadınların Sınıfı" İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇAHA, Ömer (2006). İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü. (Editör: Ahmet Karadağ). Kamusal Alan ve Türkiye. Ankara: Asil Yayın. 159- 180

DACHEUX, Eric (2012), Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı, Çev. Hüseyin Köse. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.ERSÖZ, Aysel G. (2015), "Özel Alan- Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı". Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 1 (18), 80-102.

ERSÖZ, Aysel G. (2015). "Özel Alan- Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı". Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 1 (18), 80-102.

SAYBAŞILI, Nermin, Sanat Sahada,İstanbul,2016,Metis Yayınları

TAN, Pelin –BOYNİK, Sezgin. Olasılıklar, Duruşlar, Müzakere- Güncel Sanatta Kamusal Alan Tartışmaları, İstanbul, 2007, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

YILMAZ, MEHMET. Modernizmden Postmodernizme Sanat, Ankara, 2005, Ütopya Yayınları.